

České památky - závazek i skrytý potenciál

Zámek v Třebešicích

Foto: archiv Alberta Di Stefana

České památky – závazek i skrytý potenciál

V České republice existují stovky památek, které léta čekají na rekonstrukci a chátrají. Ty méně rozlehlé čas od času koupí nadšenci, kteří mají peníze na opravu. Rozsáhlejší památky takové štěstí obvykle nemívají, dokonce ani kulturní klenoty typu chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, kde se začalo s opravami až v době, kdy byla ohrožena statika. Ani ty největší skvosty, zapsané v dědictví UNESCO, tak nemají finance automaticky zajištěny. Konkurence mezi nimi přibývá a objem peněz ze státní kasy spíše slábne. Štěstí mají především ty památky, pro které se najde nová smysluplná funkce.

Důkazem, že získat finance pro významnou památku není jednoduché, je Zelená hora u Žďáru nad Sázavou. Tamější unikátní kostel sv. Jana Nepomuckého od Jana Blažejše Santiniho-Aichla musel před dvěma lety získat zastání až v parlamentu, aby získal finance na opravy poškozené střechy. Přitom restaurátorům

z Gema Art Praha se podařilo v kopuli kostela uvést do původního stavu původní štukovou výzdobu, jejíž stopy zůstaly od požárů v 18. století dvě staletí skryty pod hladkou omítkou. Obnova kostela trvá už přes 15 let. Stále se však na ní pracuje. Jiné jsou na tom o poznání hůř.

Například Františkánský klášter v centru Brna, schovaný v historické zástavbě, o němž většina obyvatel Brna nemá ponětí. Jeho majitel žádal o dotaci z evropského fondu, ale nepodařilo se mu ji získat. V současnosti je klášter ve stadiu ruiny. Nebo zámek v Moravském Krumlově – jeho vlastníci, společnost Incheba, o údržbu

zámku nejeví už několik let zájem. Přitom ještě nedávno obec usilovala o umístění slavné Muchovy epopeje právě do těchto zámeckých prostor.

Nebo pozdně renesanční zámek s arkádovým nádvořím v Ivanovicích na Hané. Majitel, společnost Bioveta, jej přestala využívat, nestará se o něj, ale nabízí ho k prodeji. Přístupová cesta k zámku je však zablokovaná areálem Biovety, proto o něj kupci většinou ztratí zájem. Do zámku už několik let zatéká poškozenou střešou. Podobně je na tom zámek v Jaroslavicích u Znojma, původně středověký hrad přestavěný na renesanční zámek o čtyřech křídlech, který vyžaduje generální obnovu. Na Znojemsku je vůbec nejvíce ohrožených památek v Jihomoravském kraji. Jak říká Martin Číhalík z Národního památkového ústavu (NPU) v Brně: „Příčinou ohrožení tady obvykle nebývá cílená devastace, ale spíše nedostatek financí u vlastníka.“

Mnohem dramatičtější situace je v Karlových Varech. „Stává se, že před prodlouženým víkendem se nějakému domu v centru zničehonic zhorší statika, povolány statik dům prohlásí za staticky narušený a přes víkend je dům zbourán. My v pondělí musíme vysvětlovat novinářům, proč se to stalo,“ říká Lukáš Smola z pobočky Národního památkového ústavu v Lokti. Takhle už bylo v Karlových Varech strženo několik historických domů a na jejich místech vznikají hotely pro ruskou klientelu,

Ohrožení špaletových oken

V zorném poli památkářů jsou i různé menší stavby na venkově, jako drobná panská sídla (hrádky, tvrze), kláštery, kostely, kaple, hospodářské budovy (sýpky, chlěvy, stodoly) a hřbitovy. Důvodem ohrožení je, že ztratily svou původní

funkci a přestaly být využívány či obývány. Nová funkce se pro ně mnohdy hledá složitě, zejména v regionech s velkou nezaměstnaností a nízkou atraktivitou pro turisty.

Ve velkých městech zase bývá příčinou ohrožení památky snaha majitele o vytěžení pozemku v atraktivním místě a přístavba nebo nástavba vyšší, než byla původní budova: „Pak dochází k nepřiměřené exploataci památky,“ říká Miloš Solař, odborný garant NPU pro obnovu památek. Příkladem jsou pražské osady Budánka či Cibulka. Za nepřiměřené považuje Miloš Solař i zastřešování dvorů nebo zateplování historických budov polystyrenem a výměnu špaletových oken za jednoduchá plastová okna. „Nemáme nic proti programu Zelená úsporám, ale masová výměna oken řadí špaletová okna k ohroženým,“ myslí si Solař. Architektovi vadí tyto změny i mimo památkovou rezervaci.

Garant obnovy památek není smířen dokonce ani se změnami tradičního využití starých budov, podle něj rovněž nemovitého kulturního dědictví: „Byla zrušena nejstarší kavárna v Praze – kavárna U Zlatého hada. Bílá Labuť bude přeměněna na hotel, Dům potravin už není dům potravin,“ lituje Miloš Solař a domnívá se, že i proti takovým změnám by veřejnost měla protestovat, pokud se o nich dozví.

NPU má na obnovu památek omezený rozpočet, vedení se proto letos rozhodlo uspořádat kampaň, která upozorní na alarmující stav památek nebo celých historicky cenných obcí. Hodlá pořádat semináře a akce pro veřejnost, které na situaci upozorní a zmobilizují veřejnost k výraznější angažovanosti za záchranu historických budov nebo k většímu tlaku

na politickou reprezentaci. Už nyní existují i finanční sbírky na obnovu památek.

Rutina na Karlově mostě

Velká angažovanost veřejnosti je v poslední době medializovaná v souvislosti s opravou Karlova mostu, na níž byla také uspořádána sbírka. Komise UNESCO, jež koncem ledna 2010 zavítala do Prahy kvůli tunelu Blanka, dokonce vyslechla aktivisty, kteří proti způsobu rekonstrukce Karlova mostu protestují. Vyslechla také zástupce Národního památkového ústavu a Klubu za starou Prahu. Výsledek svého zkoumání zveřejní v červnu na zasedání UNESCO.

O co stručně v kauze Karlova mostu jde? V podstatě o to, že stavební firma SMP CZ k němu přistupovala příliš rutinním způsobem, nikoli jako ke stavbě velkého významu. Při opravě mostovky vyřazovala kameny, které jsou ještě v použitelném stavu, odepsala jich příliš mnoho a jako pojivo používala současné materiály na bázi polymerů, a to ve zbytečně velkém množství. Jak se vyjádřila Miroslava Novotná, odbornice z Vysoké školy chemicko-technologické, v pořadu České televize Prizma, novodobá pojiva kamenům nesvědčí: „Tyto materiály mají jinou pružnost, jinou nasákavost vody, a pokud se jejich použití přežene, můžeme původní materiál nenávratně poškodit.“ Pod nánosem silikátů a polymerů se totiž množí mikroorganismy, které kámen postupně rozežírají. Nutno dodat, že silikáty se používaly na opravu pláště už v době komunistické éry, takže firma SMP CZ není první, kdo s tímto postupem přišel.

Na rutinní přístup stavebníků k národní kulturní památce upozorňovali odborníci z Národního památkového ústavu a po-

Třebešický zámek v době koupě

„Po deseti letech mám pocit, že jsme stále na začátku,“ říká architekt Di Stefano. Na snímku oprava fasády.

Foto: 2x archiv Alberta Di Stefana

sléze i z Ministerstva kultury ČR od dubna 2009. Magistrát zpočátku neuznával opodstatněnost jejich námitek. Teprve v srpnu si magistrát za nedostatky při obnově udělil pokutu 54 000 korun a uložil realizátorovi některá nápravná opatření. „Ta se postupně daří naplňovat díky úsilí NPÚ a jednání s dalšími účastníky stavby,“ říká prohlášení NPÚ z konce ledna 2010. Památkáři dosáhli toho, že některé kameny byly do mostovky opět vráceny, ty v horším stavu nebo jejich zlomky se dají do břehového pilíře před Staroměstskou věží. Zároveň památkáři doporučili magistrátu, aby jedno z polí mostu nad Kampou bylo obnoveno v restaurátorském režimu, protože je v něm více historicky cenných kamenných bloků. Mimochodem, z výzkumu vědců přírodovědecké fakulty vyplývá, že nosná konstrukce Karlova mostu ze 14. století je v mimořádně dobrém stavu – je postavena z lehkého konstrukčního betonu (dnes využívaného na mosty, mrakodrapy apod.). Při stavbě mostu se využívalo také hydraulické vápno, které tuhne pod vodou. Vědci se donedávna domnívali, že tyto materiály a stavební postupy znali jen staří Římané a poté se na ně zapomnělo – Karlův most je díky tomuto objevu a využití těchto stavebních materiálů unikát své doby, přinejmenším v celé střední a východní Evropě. Žádná vejce se však při průzkumu malty nenašla, lidové pověsti se proto nezakládají na pravdě.

Šetřit náklady nebo vsadit na exkluzivitu?

V Praze lze najít mnoho negativních příkladů rekonstrukcí historických budov, pozitivní se ovšem dají nalézt také – těm se obvykle ASB věnuje samostatně v rubrice Realizace. Už téměř klasikou negativních příkladů se stalo vybourání domů v centru města a ponechání uliční fasády – nad tím památkový odbor magistrátu mhouří oči. Stává se tak i u budov, které jsou poměrně zachovalé, a to, co po nich následuje, nemívá větší architektonickou hodnotu než stavba původní. Důvodem je snaha uspořit náklady – rekonstrukce by byla o něco nákladnější a trvala by déle než nová stavba.

Nicméně jsou i případy chátrajících památek, jejichž obnově brání stanovisko památkářů. Například u pivovaru v Nuslích, kde trvají na zachování velikosti okenních otvorů. Při změně funkce průmyslové stavby na obytnou je ovšem zvětšení oken nezbytné, jinak by projekt byl neprodejný. „V Praze je situace odlišná než ve Středočeském kraji, kde jsme zatím realizovali většinu našich projektů. Tam jsou obvykle

Kláster v Teplé bude obnoven za peníze z fondů EU.

Foto: archiv kláštera

památkáři rádi, že chátrající nemovitost někdo oživí. Proto nemají nic ani proti výrazným změnám včetně větších oken nebo změn fasád,“ říká Alberto Di Stefano, italský architekt usazený v Praze, jehož firma se specializuje na přeměnu brownfieldů a historických budov na obytné domy (nejnověji Lochkov Lofts, bývalý pivovar). „Mělo by se rozlišovat, o jakou budovu se jedná, přísnější přístup by měl být například u kostela od Dientzenhofera a tolerantnější u pivovaru z 19. století,“ myslí si Di Stefano.

„Nedávno jsme měli s památkáři určitý spor ohledně zámku v Tmáni, kde byla provedena necitlivá rekonstrukce v 90. letech minulého století. Minulí vlastníci zbourali dřevěné stropy a nahradili je ocelovými konstrukcemi s hurdiskami, dokonce i krov je nový. Naše debata spočívá v tom, zda zachovat tento stav, který sice není historicky cenný, anebo zvednout střechu o 15 až 20 centimetrů, abychom mohli vložit izolace nad krov a nechat ho přiznaný, jak to děláme u většiny našich projektů. Památkáři chtějí, abychom krov zakryli sádrokartonem. Ale věřím, že se nakonec domluvíme,“ říká Di Stefano, který je v principu vždy ochotný k ústupkům. Koneckonců, historické rekonstrukce byl jeho studijní obor na univerzitě. Rekonstrukce starých budov včetně totálních ruin, ze kterých zbyly jen obvodové zdi, samozřejmě vyjdou investora o něco nákladněji než nová stavba, přestože má vlastní stavební firmu. „Jsou trochu nevyzpytatelné. Existuje mnoho neznámých faktorů a překvapení, které znamenají vyš-

ší náklady. Třeba základy nikdy nejsou tak hluboké, jak jsme si mysleli – děláme sondy, ale sondy nelze dělat všude. Proto se musí v rozpočtu projektu stanovit určitá rezerva, asi o 15 až 20 procent vyšší než u novostaveb,“ říká Alberto Di Stefano. Někteří jiní developéři ho proto považují za blázna, nicméně jeho projekty si uchovávají punc exkluzivity a prý se dobře prodávají. „V tom zase vidím o něco menší podnikatelské riziko,“ dodává Di Stefano. Ve volném čase se tento architekt spolu s přítelem věnuje obnově zámku v Třebešicích nedaleko Kutné Hory, který je národní kulturní památkou. Zámek koupili jako ruinu, která měla kvůli spodní vodě narušenou statiku a částečně se hroutila. Postupně ji opravili, obnovili vodní příkop, založili zde novou zahradu a také Centrum současného umění. Zámek zpřístupnili veřejnosti a pronajímají ho na občasně společenské akce. „S památkáři jsme zajedno v přístupu k zámku i areálu. Snažíme se zabránit chátrání, ale u všech budov se nám to nepodařilo. Pořád mám pocit, že jsme i po deseti letech na začátku,“ říká Alberto Di Stefano.

Hledání nových funkcí

Existují památky, které nemají soukromého vlastníka – nadšence, ale měly to štěstí, že se pro ně podařilo vymyslet novou funkci a získaly podporu z Evropské unie. Ty budou obnoveny v kratším termínu. Ministerstvo kultury v lednu představilo vybrané projekty obnovy památek, které získaly podporu Integrovaného operačního programu (IOP) Evropské Komise až

do výše 85% nákladů společně se státním příspěvkem. Nejsou to přítom žádné „drobné“, ale investice v řádu 100 až 500 milionů korun.

Například Klášter premonstrátů v Teplé u Mariánských Lázní získal půl miliardy korun na rekonstrukci a projekt přeměny objektů na environmentální vzdělávací středisko pro školy, na křesťanské semináře, výlety žáků v rámci občanské výchovy a česko-německé výměnné programy učitelů. Rekonstrukce staveb v rozlehlém 18-hektarovém areálu se musí stihnout od jara letošního roku do roku 2014.

Podporu IOP ve výši půl miliardy korun získala také rekonstrukce technických památek v areálu bývalých dolů v centru Ostravy. Mluví se o ní už několik let, ale zdejší veřejné instituce neměly prostředky na záchranu. Do projektu se podařilo angažovat Vítkovice Heavy Machinery (dceřinou společností skupiny Vítkovice Holding), firmu Redmont, zapojil se také Magistrát města Ostrava, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Národní památkový ústav a krajský úřad. Společně vytvořili sdružení právnických osob, přičemž každá z nich do projektu vkládá i vlastní zdroje.

V projektu jde o rekonstrukci tří památkově chráněných objektů: VI. energetické ústředny, těžní věže a plynojemu. „Plynojem je čistě technologická stavba, jen schránka, ze které má vzniknout aula pro 1500 posluchačů podle návrhu Josefa Pleskota. Uvnitř téhle schránky vznikne v podstatě úplně nová budova, ale s ohledem na původní historickou hodnotu plynojemu. Pět set milionů je vzhledem k rozsahu rekonstrukce částka odpovídající nákladům na jednu budovu. Zúčastněné instituce a firmy ve sdružení spíše očekávají, že budou muset do projektu vkládat další investice. Už nyní investují do infrastruktury,” říká Petr Koudela, manažer sdružení. Již teď ale vznikají požadavky na využití budoucí auly – univerzita ji chce využívat denně, zájem mají i základní školy. Konečnou podmínkou podpory IOP a Ministerstva kultury ČR je, že následné aktivity musejí být nekomerčního charakteru. Zároveň by památky měly být po pěti letech od uvedení do provozu finančně soběstačné. „Při hodnocení kvality projektů se sleduje, zda se zvýší ekonomická výtěžnost objektu a zda je pravděpodobné, že plánovaný provoz bude soběstačný a nebude vyžadovat dodatečné dofinancování z veřejných rozpočtů. Je nepřijatelné, aby se později v době udržitelnosti příjemce dotace – lhotejno zda příspěvková organizace či soukromý subjekt – obrátil na ministerstvo, že

potřebuje mimořádnou dotaci v řádech milionů,” říká Josef Beránek, vedoucí projektového řízení na ministerstvu. Proto je nutné, aby nejprve projekt získal partnery, kteří se zavážou, že s ním budou spolupracovat a pořádat své aktivity v obnovených prostorách památky. Zároveň žadatel dopředu počítá, že s provozem bude mít určité náklady.

Klíčový je partner

Správci kláštera v Teplé získali jako hlavního partnera Český svaz ochránců přírody, který se zavázal, že zde bude pořádat školní vzdělávací programy a uhradí související výdaje. Shání i další spolupracující organizace, důkazem je příslib česko-německých výměnných pobytů.

A jak chtějí dosáhnout soběstačnosti například u projektu Centra kulturního dialogu západní a východní Evropy ve Velehradě, který získal 350 milionů korun? Co bude tento projekt představovat? „Projekt Velehrad počítá s opravou poslední části baziliky, kostelíka, okolních ploch a především lapidária (archeologické naleziště základů unikátního kláštera) a přilehlé sýpky a konírny. Bude zde vytvořen moderní vzdělávací okruh, Muzeum bible, badatelské pracoviště Centra Aletti Velehrad–Roma. Partnery jsou Arcibiskupství olomoucké (hodlá zde konat některé výjezdní aktivity), Centrum Aletti bude zajišťovat provoz badatelny a muzea a zajistí vzdělávací programy pro žáky základní a středních škol. Podpořit využití školními dětmi v rámci výuky občanské výchovy a dějepisu slíbilo arcibiskupství i Zlínský kraj,” odpovídá Josef Beránek.

O něco skromnější je projekt Jindřichova Hradce za 156 milionů korun – oprava bývalé jezuitské koleje a její přeměna na Národní dům fotografie. V jiném objektu má zase vzniknout Dům gobelinů a dílna tapisérií, jejichž výroba má v tomto kraji tradici. Radnice má už i člověka, který bude dílnu vést. Oba objekty by měly být zkolaudovány v roce 2011.

Jde už jen o to, aby veřejnost také měla chuť všechny tyto památky navštěvovat, nejlépe opakovaně. Pokud by projekt podpořený Unii přišel o partnery nebo neměl dostatečnou návštěvnost v prvních pěti letech od začátku projektu, musel by žadatel vložené prostředky vrátit zpět do unijní pokladny.

Využít skrytý potenciál

Nejčastějším tématem diskusí správců památek je, jak přitáhnout více návštěvníků a získat tak finanční prostředky nejen na údržbu objektu, ale i na jeho další rozvoj. Jedním ze způsobů získání více prostředků ze vstupného je zpřístupnění památek i v zimě, nebo alespoň jejich části se specifickou expozicí.

Zámek Hluboká tak zpřístupnil prohlídkovou trasu v apartmánu knížete Adolfa, která je vybavena pro zimní provoz. Správci zámku připravují také různé tematické aktivity, jako bylo Schwarzenberské svícení – inscenované příběhy k 100. výročí elektrifikace zámku – které probíhalo o vikendech minulý rok v listopadu. Zimní provoz bude nabízet i Hradní muzeum v Českém Krumlově, které se začalo stavět v létě 2009. Zámek Červená Lhota nabízí novou prohlídkovou trasu Podkrovní pokoje, zámek Kratochvíle zase novou instalaci nazvanou Renesance renesance, zaměřenou na působení Eggenberků a Rožmberků.

V hradech a zámcích existuje skrytý potenciál, jde jen o to ho rozpoznat a postavit na něm nové či obnovené expozice. „V depozitářích jsou velké poklady světové kvality. Naše sbírky jsou pestřejší než v různých muzeích a galeriích. Máme v nich obrazy, které by mohly viset třeba v Louvru,” citoval Deník pracovníci mobiliárních fondů NPÚ Květu Křížovou na nedávné konferenci památkářů a kastelánů v Jindřichově Hradci.

Iva Nachtmannová

Czech Historical Sites – Obligation as well as Hidden Potential

In the Czech Republic there are hundreds of historical sites, which have been awaiting reconstruction for many years and are now dilapidating. The smaller ones are now and then bought by enthusiasts who have enough money for their repair. Larger sites are usually not so lucky, not even such cultural gems as the Cathedral of St. Barbara in Kutné Hoře, where repairs did not start until structural instability was detected. So even the greatest jewels, included in the UNESCO Heritage list, do not receive finances automatically. The competition among them is growing and the flow of money from the state budget is somewhat weakening. Lady luck tends to smile on those historical sites for which a new sensible function can be found. However, the National Heritage Institute speaks about most of the sites in the Czech Republic being endangered and appeals to the public to get involved in their preservation.